

health

Department:
Health
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

MBUDZISO DZINE DZA ANZELA U VHUDZISWA NGA HA U TSIRELEDZEA KHATHIHI NA MVELELO MMBI DZA KHAELO

Phambano vhukati ha khaelo dzo redzhisitariwaho na khaelo dza “tshumiso ya shishi” ndi ifhio?

Nga fhasi ha nyimele yo dowealeaho, vha nga shumisa fhedzi khaelo arali yo redzhisitariwa na vha Maandalanga a Ndangulo ya Zwibveledzwa zwa Mutakalo a Afrika Tshipembe (SAHPRA). Havha vha SAHPRA vha swika hune vha redzhisitara khaelo fhedzi arali:

- ho no itwa ndingo dzothe dza nga ha kushumele na u tsireledzea ha mushonga, na
- musi vho no sengulusa zwidombbedzwa zwothe zwi bvaho kha ndingo dzenedzo u itela u vhona arali mushonga uyo wo tsireledzea, u wa maimo a ntha nahone u tshi shuma

Kha zwiwo zwa shishi u fana na dwadze la COVID-19, vha SAHPRA vha nga swika hune vha tangeredza khaelo i songo redzhisitariwaho uri i shumiswe lwa tshifhinga tsho tiwaho (thendelo ya tshumiso ya shishi). Hezwi zwi bvelela fhedzi arali hu na zwidombbedzwa zwo fhelelaho zwine zwa nga ita uri vha SAHPRA vha pfe vha na fulufhelo la uri khaelo iyo yo tsireledzea nahone i nga shuma zwavhudi, naho hu na uri zwidombbedzwa izwo a zwi athu u tou fhelela tshothe nga ndila ine zwa swikela thodea dzothe dza u redzhisitariwa ho fhelelaho.

Hone khaelo iyi ya J&J i kha di vha nga fhasi ha ndingo dza nga ha kushumele na u tsireledzea hayo?

A zwo ngo ralo. Ndingo dza nga ha kushumele na u tsireledzea ha khaelo ya J&J dzo no itwa nahone khaelo iyi zwazwino yo no di redzhisitariwa na vha SAHPRA. Vha ha J&J vha do bvela phanda na u ita thoduluso vha dovha hafhu vha netshedza zwidombbedzwa kha vha SAHPRA u itela uri vha kone u tolisisa zwa u tsireledzea ha khaelo yeneyo.

Ndi ngani khaelo dzi bvaho ngei China dzo swika he dza tangeredzwa nga u tsvhanya ngaaurali ngeno idzo dza vha ha J&J dzo dzhia tshifhinga? Izwi zwi nga vha zwo itiswa nga mulandu wa vhushaka vhu re hone vhukati ha muvhuso na shango la China?

CoronaVac (ine ya vha khaelo ya ngei China) yo vha yo no di khunyeledza ndingo dzayo dza nga ha kushumele na u tsireledzea hayo musi i tshi ita khumbelo dza u tangeredzwa kha vha SAHPRA. Vha ha J&J vha kha di tea u khunyeledza lu la lwa vhuraru lwa ndingo dzavho dza nga ha kushumele na u tsireledzea ha khaelo yavho phanda ha musi i tshi nga tangeredzwa. SAHPRA ndi dzangano lo diimisaho nga lothe, li si na vhushaka na muvhuso. Khaelo dzo tangeredzwaho nga vha SAHPRA ndi dzone fhedzi dzine dza tea u shumiswa, fhedzi muvhuso u na vhudifhinduleli ha u dzhia tsheo ya uri ndi khaelo ifhio/dzifhio dzine dza do tea u netshedzwa sa tshipida tsha mbekanyamushumo ya muhalelo.

Ndi ifhio khaelo ine ya vha ya khwiṅe vhukati ha J&J na Pfizer?

Hedzi khaelo dzoṭhe dzo tsireledzea nahone dzi nga vha tsireledza kha u lwala lwo kalulaho, u ya vhuongeloni kana u lovha nga mulandu wa dwadze ja *COVID-19*. Mvelelo mmbi dzakhaelo ya J&J na ya Pfizer ndi dzine dza fana. A dzi tou vhavha u yafhi nahone dzi balangana nga murahu ha maḍuvha mararu. Ngauralo, khaelo ya khwinesa ndi iyo ine ya vha hone zwazwino nahone ine vha khou netshedzwa yone u thoma.

Ndi a tea u haelwa na arali ndi kha ḡi tou bva u fhola kha dwadze ja *COVID-19*? Hone muvhili wanga u nga si kone u tou lwa na dwadze iḡi nga wone uṅe hu songo vhuya ha vha na mvelelo mmbi dza khaelo?

Vhuṭanzi vhu sumbedza uri nyanyuwo ya muvhili wavho musi u tshi lingedza u lwa na vairasi iyi arali vha tshi khou lwala vhulwadze ha *COVID-19*, a si khulwane nga u tou ralo nahone ndi ṭhukhu musi i tshi vhambedzwa na nyanyuwo ya muvhili kha khaelo yone iṅe. Mvelelo mmbi dza khaelo a si dzine dza tou vhavha u yafhi nahone a dzi fhedzi ḍuvha kana maḍuvha mavhili, ngeno hu na uri u ḡiwana u tshi khou lwala nga mulandu wa *COVID-19* zwi tshi nga ita uri u valelwe vhuongeloni kana u lovhe.

Ndi ngani ho vha na u engedzwa ha tshifhinga tsha vhukati ha phimamushonga mbili dza Pfizer?

Tshifhinga tsha vhukati ha phimamushonga dza Pfizer tsho engedzwa nga mulandu wa uri zwazwino hu na vhuṭanzi ha uri arali wa nga wana phimamushonga ya vhuvhili nga murahu ha u fhela ha maḍuvha a 42 u bva tshe wa wana phimamushonga iyo ya u thoma, nyanyuwo ya muvhili wavho i ḡo vha yo khwaṭhaho nahone ya fhedza tshifhinga tshilapfu u fhirisa arali tshifhinga tsha vhukati ha phimamushonga idzi mbili tsho vha tshipfufhi.

Vhathu vha re na malwadze a doledza u fana na mutsiko muhulwane wa malofha, vha a tea u wana khaelo?

Vhathu vhane vha vha na malwadze a doledza u fana na mutsiko muhulwane wa malofha, vhulwadze ha mbilu na ha swigiri vha kha khombo khulwane ya u nga ḡiwana vhe na dwadze ḡo goḡombelaho ja *COVID-19*. Ngauralo, vha ḡo vhuvelwa zwinzhi nga u wana khaelo. Vha tea u dovha hafhu vha vhona uri nyimele dzine vha vha khadzo dza zwa mutakalo dzi khou langwa nga ndila yo teaho, vha dzule vha tshi ṭolwa misi yoṭhe nga vhashumi vhavho vha zwa ndondolamutakalo nahone vha shumise mishonga ya malwadze aya avho a doledza. Arali vha si na vhuṭanzi nga ha nyimele yavho ya zwa mutakalo, kha vha kwamane na mushumi wa zwa ndondolamutakalo.

Ndi na tsumbadwadze dza *COVID-19* – zwi nga vha zwo tsireledzea uri ndi ye u haelwa?

A vha tei u haelwa arali vha na tsumbadwadze dza *COVID-19*, khwiṅe ndi u ya vha ita ndingo. Arali vho vha vhe na dwadze ja *COVID-19*, vha tea u fhedza maḍuvha a 30 nga murahu ha u fhola phanda ha musi vha tshi nga ya vha wana khaelo yavho.

Nyanyuwo ine ya sumba uri vha na aḡedzhi kha khaelo i khombo u swika ngafhi?

Nyanyuwo dzo kalulaho dza u sumba u vha na aḡedzhi kha khaelo a dzo ngo tou anda. Nyanyuwo dza aḡedzhi kanzhi dzi vha hone nga murahu ha sekonde kana mithethe i si gathi nga murahu ha u wana khaelo. Ndi ngazwo vhathu VHOṬHE vha tshi tea u thoma vha ima lwa tshifhinga tshi linganaho mithethe ya 15 afho fhethu hune

vha lavheleswa hone nga murahu ha u wana khaelo u itela u vhona arali vha si na nyanyuwo ya aǀedzhi yo kalulaho.

Kha vhathu vhane vha vha na aǀedzhi, ndi vhafhio vhane a vha ngo TEWA nga u wana khaelo?

- 1) Muthu muñwe na muñwe ane a vha na ðivhazwakale ya nyanyuwo ya aǀedzhi yo kalulaho kha thimbwanywa ifhio na ifhio ya khaelo.
- 2) Muthu muñwe na muñwe ane a vha na nyanyuwo ya aǀedzhi kha *polyethene glycol* (PEG) ha tei u wana khaelo ya Pfizer, sa izwi i tshiñwe tsha zwivhumbi zwayo.
- 3) Muthu muñwe na muñwe we a vha na nyanyuwo yo kalulaho nga murahu ha phimamushonga ya u thoma ha tei u wana phimamushonga ya vhuvhili ya khaelo yeneyo.

Arali vho vhuya vha vha na nyanyuwo ya aǀedzhi kha mushonga kana khaelo, fhedzi vha si na ngoho ya uri ndi thimbwanywa ifhio ine ya khou zwi itisa, vha khou humbelwa uri vha ambe na mushumi wa zwa ndondolamutakalo phanḁa ha musi vha tshi nga wana khaelo.

Kha vhathu vha re na aǀedzhi, ndi vhafhio vhane vha tea u amba na vhashumi vha zwa ndondolamutakalo phanḁa ha musi vha tshi wana khaelo dzavho?

Muthu muñwe na muñwe ane a vha na ðivhazwakale ya nyanyuwo ya aǀedzhi kha dziñwe khaelo kana mishonga u tea u amba na mushumi wa ndondolamutakalo uri a kone u ðivha uri ndi thimbwanywa ifhio ye ya vhangwa nyanyuwo iyo ya aǀedzhi. Mushumi wa ndondolamutakalo u ḁo vha vhudza arali zwi tshi nga vha zwo tsireledzea uri vha wane khaelo. Arali mushumi wa ndondolamutakalo a tshi nga tenda uri vha nga ya vha wana khaelo yavho, ngeno hu na uri nyanyuwo yavho ya tshifhingani tsha kale kha khaelo kana mushonga uyo yo vha yo kalula, vha tea u haelwa vhuongeloni hune vha ḁo tea u sedzwa lwa mithethe ya 30 nga murahu ha u haelwa. Arali nyanyuwo yavho ya tshifhingani tsha kale yo vha i songo tou kalula, vha nga wana khaelo fhethu ha muhaelo huñwe na huñwe, fhedzi vha tea u ima lwa mithethe ya 30 vhe afho kha vhupo ha u lavheleswa hone nga murahu ha u wana khaelo yavho u itela u vhona uri a hu khou vha na nyanyuwo ya aǀedzhi.

Hone zwo tsireledzea u wana khaelo arali vha na aǀedzhi ya makumba?

Ee. A hu na khaelo na nthihi ya *COVID-19* ine ya vha na phurotheini dza makumba. Fhedziha, vha ḁo tea u dzula afho kha vhupo ha u lavheleswa hone lwa mithethe ya 30 nga murahu ha u wana khaelo, madzuloni a mithethe yo ḁowealeho ya 15 nga mulandu wa uri vha na ðivhazwakale ya aǀedzhi.

Ndo no pfa nga ha vhathu vha vhaaluwa vhane vha khou lovha nga murahu ha u wana khaelo. Hone khaelo idzi dzo tsireledzea kha vhaaluwa?

Khaelo dzo tsireledzea dza dovha dza shuma zwavhuḁi kha u thivhela vhulwadze ho kalulaho ha *COVID-19* na lufu lu vhangwaho nga *COVID-19*. Nga u shumiswa ha khaelo, ri khou vhona hu na u tsela fhasi zwihulwane kha mpfu dzi vhangwaho nga *COVID-19* kha vhaaluwa kha mashango o fhambanaho.

Ndi ngani vhañwe vhathu vha tshi kha ḁi swika hune vha kavhiwa nga *COVID-19* nga murahu ha vhege mbili dza musi vha tshi khou bva u wana khaelo dzavho?

Zwi dzhia vhege mbili uri muvhili u kone u bveledza maswole a muvhili a konaho u lwisana na vhulwadze ditsireledza nga murahu ha u wana khaelo. Vha vha muthu o 'haelwaho lwo fhelelaho' nga murahu ha maḡuvha a 30 musi vha tshi kha ḡi tou bva u wana khaelo ya J&J kana nga murahu ha vhege mbili musi vha tshi khou bva u wana phimamushonga ya vhuvhili ya khaelo ya *Pfizer*. Arali vho swika he vha ḡiwana vha songo tsireledzea kha vairasi phanḡa ha musi vha tshi vha muthu o 'haelwaho lwo fhelelaho', zwi nga itea vha wana dzwadze iḡi.

Hafhu, arali vha nga wana dwadze ḡa *COVID-19* nga murahu ha maḡuvha a si gathi musi vha tshi kha ḡi tou bva u haelwa, izwo zwi amba uri vho vha vho no ḡi kavhiwa phanḡa ha musi vha tshi wana khaelo.

Khaelo a i tou thivhela tshoḡhe u kavhiwa nga *COVID-19*, naho hu nga murahu ha musi vho no 'haelwa lwo fhelelaho', fhedzi i tou fhungudza khombo ya u kavhiwa nga *COVID-19* vha lwala lwo kalulaho, u vaelwa vhuongeloni kana u lovha nga mulandu wa *COVID-19*.

Khaelo i nga vhangwa dwadze ḡa *COVID-19*?

A hu na khaelo na nthihi ye ya vhuya ya shumiswa fhano Afrika Tshipembe ine ya vha na vairasi i tshilaho ine ya vhangwa dwadze ḡa *COVID-19*. Ngauralo, khaelo dzi nga si ite uri vha lwale vhulwadze ha *COVID-19*.

Khaelo ya *Pfizer* i nga vhangwa u zwimba ha mbilu? Hone khaelo iyi yo tsireledzea lune i nga ḡewa vhaaluwa?

Zwi tou vha zwiwo zwi si gathi zwe khazwo madokotela vha wana ho vha na u zwimba ha mbilu kha vhaswa vha vhanna vhe vha wana khaelo ya *Pfizer*. Hedzi dzi tou vha mvelelo mmbi dzi songo ḡowealeho dzine kanzhi dza vhonala nga murahu ha vhege mbili musi muthu o no wana phimamushonga ya vhuvhili ya khaelo iyi. Tsumbadwadze dza hone dzo ḡowealeho ndi u pfa vhuḡungu kha khana, u kundelwa u fema na u rwa ha mbilu nga ḡila i songo ḡowealeho (u rwa nga luvhilo kana mureremelo). Hedzi tsumbadwadze ndi dzine kanzhi dzo dzika nahone dzi a ilafhea, ha kona u vha na u fhola zwenezwo nga murahu. Ngauralo, vhatu vha tea u ḡivha nga ha hedzi tsumbadwadze uri vha kone u ḡoḡa thuso ya dzilafho nga u ḡavhanya.